

Analiza Semantyczna i Ekstrakcja Kolokacji

Dependency Parsing w analizie tekstu literackiego

Przetwarzanie Języka Naturalnego – Zadanie 3

Robert Jacak, Maciej Jamroży

9 lutego 2026

Streszczenie

Niniejsze sprawozdanie przedstawia analizę semantyczną powieści *Moby Dick* Hermana Melville'a z wykorzystaniem dependency parsing (spaCy). Ekstrakcja kolokacji przymiotnik+rzeczownik i czasownik+rzeczownik pozwoliła na identyfikację dominujących wzorców językowych tekstu. Wyniki zwizualizowano jako grafy dwudzielne oraz udostępniono przez interaktywne CLI z kolorową skalą częstości.

Spis treści

1 Wstęp	3
2 Metodologia	3
2.1 Narzędzia	3
2.2 Przetwarzanie tekstu	3
2.3 Dependency Parsing	3
3 Analiza kolokacji przymiotnikowych	4
3.1 Ranking Top 20	4
3.2 Interpretacja	4
4 Analiza kolokacji czasownikowych	5
4.1 Ranking Top 20	5
4.2 Interpretacja	5
5 Wizualizacja – grafy dwudzielne	6
5.1 Graf kolokacji przymiotnikowych	6
5.2 Graf kolokacji czasownikowych	7
6 Interaktywne CLI	7
6.1 Skala kolorów	7
6.2 Przykład sesji	8
7 Wnioski	8
7.1 Skuteczność metody	8
7.2 Ograniczenia	9
7.3 Możliwe rozszerzenia	9

1 Wstęp

Celem projektu jest analiza semantyczna tekstu literackiego przy użyciu dependency parsing – metody pozwalającej na identyfikację zależności składniowych między słowami w zdaniu. W odróżnieniu od prostych metod n-gramowych, dependency parsing uwzględnia strukturę gramatyczną, co pozwala na ekstrakcję rzeczywistych kolokacji niezależnie od odległości między słowami.

Jako korpus wybrano powieść *Moby Dick* (1851) Hermana Melville'a, dostępną w domenie publicznej na Project Gutenberg. Tekst liczy 212 796 słów (2802 paragrafów) i reprezentuje bogaty, opisowy styl prozy XIX-wiecznej, obfitującej w rozbudowane konstrukcje przymiotnikowe i złożone relacje czasownik–dopełnienie. Tematyka morska, wielorybnicza i filozoficzna sprawia, że tekst jest szczególnie interesujący pod kątem analizy kolokacji.

Analiza obejmuje dwa typy relacji:

- **przymiotnik + rzeczownik** (relacja `amod`) – np. *white whale, old man*
- **czasownik + rzeczownik** (relacje `dobj` i `nsubj`) – np. *see whale, man say*

2 Metodologia

2.1 Narzędzia

- **spaCy** (model `en_core_web_sm`) – biblioteka NLP do tokenizacji, lematyzacji i dependency parsing
- **NetworkX** – biblioteka do tworzenia i analizy grafów
- **Matplotlib** – wizualizacja grafów dwudzielnich
- **colorama** – kolorowe wyjście CLI

2.2 Przetwarzanie tekstu

Tekst pobierany jest z Project Gutenberg i cachowany lokalnie. Następnie usuwane są nagłówki i stopki specyficzne dla Gutenberg (markery ***** START/END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK**). Tekst jest normalizowany pod względem białych znaków, z zachowaniem interpunkcji potrzebnej do poprawnego parsowania.

2.3 Dependency Parsing

Oczyszczony tekst dzielony jest na paragrafy (separatorem `\n\n`) i przetwarzany wsadowo przez `nlp.pipe()` z rozmiarem batcha 50, co zapewnia wydajną obsługę dużych tekstów.

Dla każdego tokenu analizowana jest relacja syntaktyczna (`dep_`):

- `amod` (adjectival modifier) – token jest przymiotnikiem, jego `head` jest rzeczownikiem. Tworzy parę (przymiotnik, rzeczownik).
- `dobj` (direct object) – token jest rzeczownikiem-dopełnieniem, jego `head` jest czasownikiem. Tworzy parę (czasownik, rzeczownik).

- **nsubj** (nominal subject) – token jest rzeczownikiem-podmiotem (filtrowany dodatkowo przez `pos_ == NOUN`), jego `head` jest czasownikiem. Tworzy parę (czasownik, rzeczownik).

Wszystkie słowa są lematyzowane i konwertowane do małych liter. Filtr `.isalpha()` odrzuca tokeny zawierające znaki niealfabetyczne.

W wyniku analizy wyekstrahowano **12 033** unikalnych par przymiotnik+rzeczownik oraz **9 485** unikalnych par czasownik+rzeczownik.

3 Analiza kolokacji przymiotnikowych

3.1 Ranking Top 20

Poniżej przedstawiono 20 najczęściej występujących przymiotników wraz z ich najczęstszymi partnerami-rzeczownikami:

Tabela 1: Top 20 kolokacji przymiotnik + rzeczownik

Ranga	Przymiotnik	Łączna częst.	Główni partnerzy
1	old	323	man, time, age
2	other	283	thing, whale, boat
3	great	269	whale, part, leviathan
4	same	173	time, way, instant
5	good	165	time, deal, luck
6	long	164	time, line, row
7	own	163	hand, person, heart
8	such	163	time, thing, man
9	white	145	whale, water, man
10	first	124	time, place, man
11	little	123	man, negro, craft
12	small	117	degree, fish, whale
13	many	115	thing, year, case
14	whole	107	world, life, length
15	last	88	night, year, man
16	large	77	whale, ship, number
17	strange	76	thing, sight, captain
18	wild	73	cry, wind, beast
19	full	72	ship, length, whale
20	poor	70	fellow, devil, lad

3.2 Interpretacja

Wyniki doskonale odzwierciedlają charakter tekstu Melville'a:

- **Dominacja *old* (323), *other* (283), *great* (269)** – centralne motywów powieści: starość (Ahab, doświadczeni marynarze – *old man*[84]), wielkość (*great whale*[18]), różnorodność świata morskiego.

- **Kolokacja *white whale*[26]** – najbardziej specyficzna para dla tego korpusu, bezpośrednio identyfikująca tytułowego Moby Dicka. Przymiotnik *white* (145 wystąpień) łączy się też z *water*[8] i *man*[7].
- **Język opisowy** – przymiotniki takie jak *strange* (76), *wild* (73), *poor* (70) budują mroczną, dramatyczną atmosferę powieści (*wild cry*[5], *poor fellow*[11]).
- **Tematyka morska** – rzeczowniki *whale*, *ship*, *fish* pojawiają się jako partnerzy wielu przymiotników.

4 Analiza kolokacji czasownikowych

4.1 Ranking Top 20

Tabela 2: Top 20 kolokacji czasownik + rzeczownik

Ranga	Czasownik	Łączna częst.	Główni partnerzy
1	be	1270	whale, thing, man
2	have	489	whale, man, look
3	take	233	turn, place, man
4	make	206	man, passage, whaleman
5	seem	177	man, thing, ship
6	see	174	whale, ye, world
7	give	159	chase, way, order
8	come	139	time, man, darkness
9	go	133	man, whale, ship
10	do	132	bidding, man, ye
11	say	95	ye, word, landlord
12	stand	83	man, harpooneer, tree
13	get	81	chance, peep, start
14	turn	70	head, thunder, face
15	know	69	one, ye, man
16	hold	68	peace, head, mate
17	hear	67	voice, ye, talk
18	keep	64	eye, ship, out
19	find	62	place, doubloon, house
20	show	60	visitor, face, tooth

4.2 Interpretacja

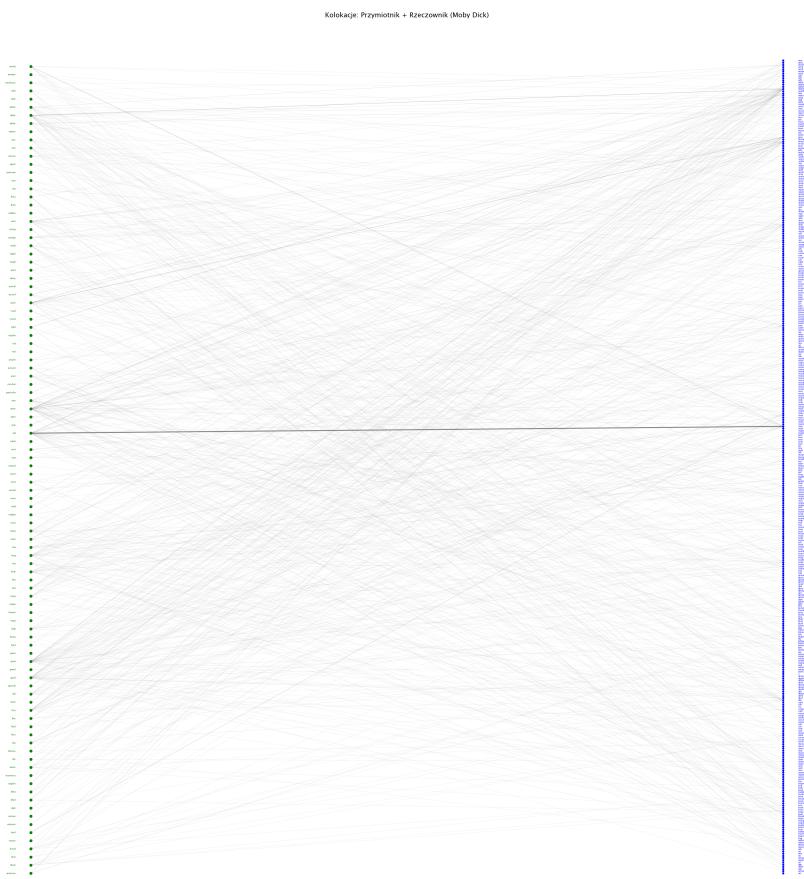
- **be dominuje (1270)** – jako kopula łączy się z podmiotami: *whale*[59], *thing*[31], *man*[26], *ship*[24] – odzwierciedla opisowy, encyklopedyczny styl Melville'a.
- **Czasowniki percepacji** (*see* 174, *seem* 177, *hear* 67) – odzwierciedlają obserwacyjny charakter narracji Ishmaela, który opisuje świat z pozycji świadka.
- **Czasowniki akcji** (*take* 233, *make* 206, *give* 159) – związane z pracą na statku: *give chase*[11], *take turn*[8], *make passage*[5].

- *whale* jako uniwersalny partner – pojawia się przy czasownikach *be*[59], *have*[13], *see*[12], *go*[6], co potwierdza centralną rolę wieloryba w fabule.

5 Wizualizacja – grafy dwudzielne

Wyniki zostały zwizualizowane jako grafy dwudzielne, gdzie lewa strona reprezentuje słowa kluczowe (przymiotniki lub czasowniki), a prawa strona – rzeczowniki. Grubość i przezroczystość krawędzi są proporcjonalne do częstości kolokacji.

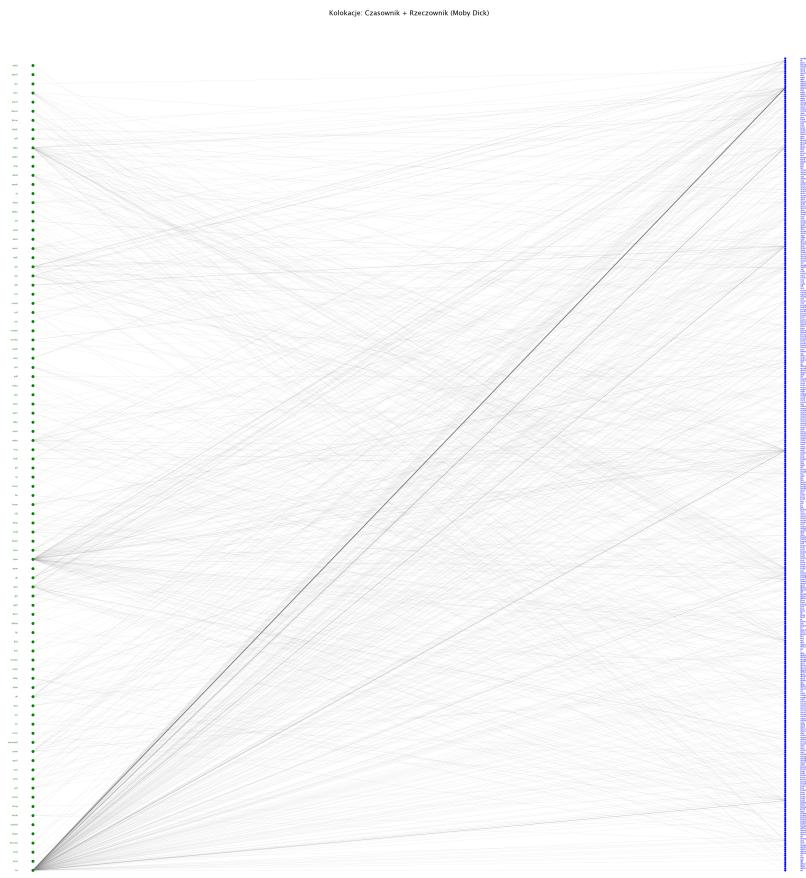
5.1 Graf kolokacji przymiotnikowych

Rysunek 1: Graf dwudzielny: przymiotnik + rzeczownik (top 100 przymiotników, waga ≥ 2). Zielone węzły – przymiotniki, niebieskie – rzeczowniki.

Na grafie widoczne są wyraźne klastry wokół centralnych rzeczowników: *whale*, *man*, *sea*. Przymiotnik *white* tworzy szczególnie silne połaczenie z *whale*, co odpowiada tytułowemu Moby Dickowi.

5.2 Graf kolokacji czasownikowych

Rysunek 2: Graf dwudzielny: czasownik + rzeczownik (top 100 czasowników, waga ≥ 2). Zielone węzły – czasowniki, niebieskie – rzeczowniki.

Rzeczowniki *whale* i *man* stanowią centralne węzły grafu, łączące się z wieloma czasownikami. Wskazuje to na ich dominującą rolę w strukturze narracyjnej tekstu.

6 Interaktywne CLI

Skrypt udostępnia interaktywne CLI do przeszukiwania wyekstrahowanych kolokacji. Użytkownik może:

- Wpisać **2 słowa** – sprawdzenie częstości konkretnej pary w obu typach relacji
- Wpisać **1 słowo** – wyszukanie wszystkich partnerów danego słowa (jako keyword i jako noun)

6.1 Skala kolorów

Wyniki są kolorowane według częstości wystąpień:

0 wystapien -- CZERWONY (nie występuje)
1 wystapienie -- ŻÓŁTY (rzadkie)

2-10 wystapien -- ZIELONY (umiarkowane)
>10 wystapien -- NIEBIESKI (częste)

6.2 Przykład sesji

```
> white whale
Para: 'white' + 'whale'
adj+noun: 26 częste
verb+noun: 0 nie występuje
Łącznie: 26 częste

> whale
Szukam kolokacji dla: 'whale'

Jako rzeczownik (adj+noun) - top 15 przymiotników:
white: 26
great: 18
other: 13
large: 7
small: 4

Jako rzeczownik (verb+noun) - top 15 czasowników:
be: 59
have: 13
see: 12

> old
Szukam kolokacji dla: 'old'

Jako przymiotnik (adj+noun) - top 15:
man: 84
time: 10
age: 8

> quit
Do widzenia!
```

7 Wnioski

7.1 Skuteczność metody

Dependency parsing okazał się znacznie skuteczniejszy niż proste metody n-gramowe w ekstrakcji kolokacji:

- **Niezależność od odległości** – relacja amod łączy przymiotnik z rzeczownikiem nawet gdy między nimi znajdują się inne słowa (np. “*the great white sperm whale*”).
- **Rozróżnianie ról syntaktycznych** – oddzielenie podmiotu (`nsubj`) od dopełnienia (`dobj`) daje bogatszy obraz relacji.

- **Lematyzacja** – sprowadzenie słów do form bazowych (np. “*whales*” → “*whale*”) konsoliduje statystyki.

7.2 Ograniczenia

- Model `en_core_web_sm` to mały model – większe modele (np. `en_core_web_lg`) mogą dawać dokładniejsze parsowanie.
- Analiza nie uwzględnia negacji ani modalności – “*no white whale*” jest liczone tak samo jak “*white whale*”.
- Archaiczny język XIX-wieczny może powodować błędy w parsowaniu współczesnym modelem NLP.
- Tekst w języku angielskim – analiza polskojęzycznego tekstu wymagałaby innego modelu.

7.3 Możliwe rozszerzenia

- Analiza kolokacji z uwzględnieniem rozdziałów – śledzenie zmian kolokacji w toku narracji.
- Porównanie z innymi powieściami tego samego okresu.
- Wykorzystanie większych modeli spaCy lub transformerów (np. spaCy z backendem transformer).
- Analiza sentymenu kolokacji – czy dane pary pojawiają się w kontekstach pozytywnych czy negatywnych.

8 Bibliografia

1. spaCy – Industrial-Strength Natural Language Processing. <https://spacy.io/>
2. Project Gutenberg – *Moby Dick* by Herman Melville. <https://www.gutenberg.org/ebooks/2701>
3. NetworkX – Network Analysis in Python. <https://networkx.org/>
4. Matplotlib – Visualization with Python. <https://matplotlib.org/>
5. Melville, H. (1851). *Moby-Dick; or, The Whale*. Harper & Brothers.